

PRVA SVETOVNA VOJNA IN VOJAŠKA ORGANIZIRANOST NA SLOVENSKEM

THE FIRST WORLD WAR AND MILITARY ORGANISATION ON THE SLOVENIAN TERRITORY

Povzetek Ta vojna je bila drugačna od vseh do takrat, v njej pa je sodelovalo 28 držav ali tri četrtine človeštva. Boji so potekali na morju, zemlji in ob koncu tudi v zraku, žrtev pa je bilo toliko kot v nobeni vojni, in sicer 20 milijonov. Trajala je štiri leta na fronti in v zaledju, uničila največje imperije ter vplivala na uspešno izvedeno boljševistično revolucijo v Rusiji. Drugačna je bila tudi zaradi nove vojaške tehnike. Nove vrste orožja, letalo, tank, strojnica in plin so spremenili do takrat znano strategijo ter taktiko delovanja vojaških enot. Avstro-Ogrska se je na vojno skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo pripravljala dvajset let, vendar vojna ni potekala po teh načrtih. Vojaki v »slovenskih« polkih so najprej krvaveli na frontah v Galiciji, leta 1915 pa se je fronta odprla na slovenskem nacionalnem ozemlju ob Soči in posegla tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Ob koncu vojne so bile na slovenskem ozemlju, predvsem v Mariboru pod poveljstvom generala Maistra, vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne predvsem po nacionalni strukturi in liniji poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki se je že takoj po tem začela tako kot druge državne ustanove Države SHS izgubljati v vojski in upravi nove države.

Ključne besede *Prva svetovna vojna, Avstro-Ogrska, vojaška organiziranost, posledice vojne, vsakodnevno življenje.*

Abstract This war was different from all other wars that had taken place until then. It included 28 countries or three quarters of the humanity. The battles took place at sea, on land and, in the end, even in the air. The number of victims was larger than in any other war before that and amounted to 20 million. It lasted four years on the front line and in the rear, destroyed the largest empires, and influenced the successful Bolshevik revolution in Russia. It was also different because of the new military technical means. New types of weapons, aircraft, tanks, machine guns and gas have

changed the strategy and tactics of military units known to date. Together with its allies Germany and Italy, Austria-Hungary had been preparing for the war for twenty years, but the course of the war did not follow their plans. First, soldiers in "Slovenian" regiments bled on the front lines in Galicia, and, in 1915, the front line opened on the Slovenian national territory along the Isonzo River interfering both with military and civilian life on the Slovenian territory. At the end of the war, on the Slovenian territory, in particular in Maribor units were formed under the command of General Maister. They were formed in a similar way than the units before the war, but their composition differed completely, mainly in terms of the nationality structure and the chain of command. Slovenian armed forces were established; however, they began to vanish in the light of the armed forces and the administration of the new state immediately afterwards, just like other state institutions of the State of Slovenes, Croats and Serbs.

Key words *First World War, Austria-Hungary, military organisation, aftermath of the war, daily life.*

Uvod Združitev Nemčije leta 1871 je imela za evropski ter svetovni razvoj v 20. stoletju najpomembnejše posledice, še posebno na gospodarskem, geopolitičnem in vojaškem področju. Število prebivalcev Nemčije se je po združitvi povečalo z 41 milijonov leta 1871 na skoraj 68 milijonov leta 1914. V Franciji so na primer opazili povečanje le za štiri milijone s 36 na 40 milijonov. Proizvodnja nemške industrije se je v tem času popeterila, britanska le podvojila. Tako je Nemčija postala za sosede in druge države v Evropi ter svetu vedno nevarnejša. Tega strahu se je nemški kancler Bismarck zavedal, zato je poskušal s svojo zunanjo politiko evropske države prepričati o neupravičenosti strahov pred premočnim nemškim cesarstvom. Cesar Wilhelm II. je, potem ko je odpustil Bismarcka, s svojo napadalno politiko dosegel nasproten učinek. Njegove zunanjepolitične poteze so notranjepolitično zbujele nacionalistične in imperialistične občutke, k čemur so prispevale tudi nemške nacionalistične organizacije, nastale ob koncu stoletja, in sicer Alldeutsche Verband, Flottenverein ter druge, ki so jih finančno podpirali nemški industrialci. Nemški parlamentarni sistem je zašel v krizo in nemško politiko so vedno bolj vodili vojska, uradništvo ter predvsem cesar. Tako se je Nemčija znašla v položaju, da je bila le vojna rešitev politike za reševanje težav, ki so izhajale iz pregoste naseljenosti, bogastva in mogočnosti nemškega cesarstva (Mazower, 2002).

Ob prehodu v 20. stoletje je imperializem, delitev sveta zunaj Evrope na kolonialne posesti in področja gospodarskega vpliva, dosegel vrhunec. Pri svojem prizadevanju za politično-gospodarsko obvladovanje sveta so se evropske sile znašle pred mladimi, energije polnimi neevropskimi državami in narodi. Širjenje britanske oblasti je doseglo svoje meje. Nove industrijske države so gospodarsko tekmovali z Anglijo za tržišča, ker so kolonije in druge nekoč zaostale dežele razvijale svojo industrijo ter se začele protekcionistično zapirati, politično pa, ker je Velika Britanija po spopadih v Sudanu, Južni Afriki in Srednji Ameriki prešla k defenzivni politiki,

ki naj bi varovala njen imperij. Rusija se je po porazu na Daljnem vzhodu močnejše posvečala Zahodu in interesom na Balkanu ter v Turčiji (Svetovna zgodovina, 1976).

Gospodarski in vojaški dvig Nemčije ter predvsem njen namen povečati vojno mornarico so prisilili Veliko Britanijo, da se je ob koncu 19. stoletja začela ozirati po zaveznikih proti Nemčiji. Tako je leta 1904 sklenila zvezo oziroma antanto s kolonialno tekmico Francijo, ki je leta 1912 postala tudi vojaška zveza, ki se ji je vse bolj približevala tudi Rusija. V srednji Evropi sta geopolitični prostor obvladovali Nemčija in Avstro-Ogrska, ki sta oblikovali tabor centralnih sil. Njuna zunanja politika je temeljila na zahtevah po ponovni delitvi kolonij, na iskanju svoje vloge tudi na evropskem Vzhodu in pridobitvi čim več novih surovinskih virov, saj sta jih potrebovali za industrijsko rast. Prizorišči, na katerih so se nemške želje po letu 1900 nanašale na koristi drugih sil, sta bili Severna Afrika, predvsem Maroko, in Bližnji vzhod. Načrt za železnico od Istanbula čez Bagdad do Perzijskega zaliva, za katerega se je v Turčiji zavzemala nemška industrija in z njo povezane banke, sta Anglija ter Rusija po letu 1901 nezaupljivo opazovali kot nedovoljen poseg na območje njunih koristi, vendar tu ni prišlo do resnega spora. Diplomatsko slabo pripravljen, iz prestiža prirojen poskus Nemčije, da bi kot tekmica Francije izsilila ustrezen delež političnega in gospodarskega nadzorstva nad Marokom leta 1905 in 1906 ter 1911, je izzval hude mednarodne krize, ki so jih le težko poravnali. V svoji prepletenosti z naraščajočimi napetostmi v Evropi so bili ti spori znak, da se svetovni politični položaj nasploh zaostrojuje v krizo. Vojaški spopad med taboroma se je zdel neizogiben in čakati je bilo treba le še na primeren povod. Ta vojna je bila drugačna od vseh do takrat, v njej pa je sodelovalo 28 držav ali tri četrtine človeštva. Boji so bili v Evropi, Aziji in Afriki na morju, zemlji in ob koncu tudi v zraku, žrtev pa je bilo toliko kot v nobeni vojni do takrat, in sicer 20 milijonov. Trajala je štiri leta na fronti in v zaledju, uničila največje imperije ter vplivala na uspešno izvedeno boljševistično revolucijo v Rusiji. Drugačna je bila tudi zaradi nove vojaške tehnike. Nove vrste orožja, letalo, tank, strojnica in plin so spremenili do takrat znano strategijo ter taktiko delovanja vojaških enot (Svetovna zgodovina, 1976).

Čeprav so bili operativni načrti tako osrednjih sil kot antante ofenzivni, je vojskovanje na Zahodu že konec leta 1914 prešlo z gibljivega na pozicijsko, pri katerem so se bojevali na omejenem prostoru z neznanško uporabo materiala in hudimi, krvavimi izgubami. Vsa prizadevanja za hitro odločitev v vojni so bila neuspešna predvsem zato, ker je bilo novodobno orožje, in sicer strojnica, hitrostrelni top, ročna granata, minometi, metalci ognja in drugo, boljše v obrambi kot napadu. To je onemogočilo napadalne bitke starega tipa, povečalo pa je tudi grozovitost vojskovanja, ki se je na koncu kazala v številu padlih in ranjenih. Poskusi, da bi pozicijske boje končali z uničujočim orožjem, ki bi nasprotnika presenetilo, so prinesli začetek obdobja novega orožja. Vojskujoče se države so zaman pričakovale odločilen preobrat od uporabe bojnega plina, letal in tankov, ki so bili prvič množično uporabljani v tankovski bitki pri Cambariju novembra 1917. Tudi podmornica ni izpolnila vojaških pričakovanj, posredno pa je bila udeležena pri preobratu vojne. Nemčija je 1. februarja 1917 razglasila neomejeno podmorniško vojskovanje, zato so ZDA vstopile v vojno,

to pa je antanti prineslo mogočne rezerve ljudi in vojnega materiala. Po podpisu versajske mirovne pogodbe 28. junija 1919 je morala Nemčija prevzeti velike obveznosti. Razglašena je bila za glavnega krivca za vojno. Izgubila je vse kolonije, ki sta si jih razdelili Francija in Velika Britanija. Franciji je morala vrniti Alzacijo in Loreno, Poljski pa Poznanjsko ter zahodno Prusijo. Belgija je dobila dele z Nemci naseljenega ozemlja Eupen in Malmedy. Hudo jo je prizadela prepoved združitve z Avstrijo. Omejili so ji število vojakov, prepovedali posedovati težko orožje in vojno mornarico ter ji zapovedali, da mora demilitarizirati Porenje. Nemčija je pogodbo dobila le 24 ur pred podpisom in ni smela ničesar spreminjati (Svetovna zgodovina, 1976).

Nemški narod je po porazu novembra 1918 zajel obup. Med ljudmi sta se širila cinizem in razočaranje nad politiko ter vodstvom, ki sta jih pripeljala na dno prepada. Stara gotovost je izginila in nadomestila jo je globoka zaskrbljenost. Razsežnost tega, kar se je zgodilo, je bila tolikšna, da nastalega stanja niso mogli razumeti kot trajnega. Oblikovali so se miti, s katerimi bi lahko racionalizirali nesrečo, na primer o zahrbtnem nožu v hrbet, ki ga je vojska dobila od politikov nove republike. Grenkoba in sramota sta bili še hujši, ker je leta 1914 nemški imperij, ki je nastal komaj pol stoletja pred tem, tako samozavestno korakal v svojo prvo veliko evropsko vojno. Njegov vzpon je bil zelo hiter in od začetka 20. stoletja je bil gospodarsko ter vojaško najmočnejša država na celini. To imenitno zgradbo je zdaj nenadoma zamenjala poražena republika vprašljive legitimnosti, prikrajšana za oborožene sile in delno zasedena s sovražnikom v Porenju, ozemeljsko zmanjšana in politično zelo razdeljena (Mazower, 2002).

IZGUBE V PRVI SVETOVNI VOJNI

Tabela 1:
Izgube v prvi svetovni vojni
Vir:
Svetovna zgodovina,
Ljubljana,
1976, str. 531

Država	Padli	Ranjeni
Nemčija	1.808.000	4.247.000
Francija	1.385.000	3.044.000
Velika Britanija	974.000	2.122.000
Italija	460.000	947.000
Avstro-Ogrska	1.200.000	3.620.000
Rusija	1.700.000	4.950.000
Turčija	325.000	400.000
ZDA	115.000	206.000

ČASOVNA PREGLEDNICA PRVE SVETOVNE VOJNE

Tabela 2:
Časovna
preglednica prve
svetovne vojne
Vir:
Svetovna
zgodovina,
Ljubljana,
1976, str. 525

1914	
28. junij	bosanski mladeniči v Sarajevu ubijejo avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda
28. julij	Avstro-Ogrska napove Srbiji vojno
3. avgust	nemški vdor v Belgijo in prodiranje v severno Francijo
15.–19. avgust	srbska zmaga nad avstro-ogrsko vojsko na Ceru
17. avgust	ruski vdor v Vzhodno Prusijo
18. avgust–12. september	bitka za Galicijo med Rusi in Avstro-Ogrsko ter ruska zmaga
26.–30. avgust	poraz pri Tannenbergu
5.–12. september	bitka na Marni, nemško napredovanje ustavljeno in prehod k pozicijski vojni
6.–15. september	nemška zmaga nad Rusi pri Mazurskih jezerih
3.–15. december	srbska zmaga nad Avstro-Ogrsko na Kolubari
1915	
4.–22. februar	nemška zmaga nad Rusi v Mazuriji
16. februar–22. marec	odbit poskus Francozov, da se prebijejo v Šampanji
25. april	izkrcaje antantnih sil v Gallipoliju, nato vse leto boji brez uspeha za antanto
1.–3. maj	nemško-avstrijski preboj v Galiciji pri Gorlicah in Tarnovu
9. maj–23. julij	odbiti francoski in britanski poskusi preboja v Flandriji
23. maj	začetek italijanske ofenzive na Soči proti Avstro-Ogrski, ni uspeha
6.–19. september	ruska zmaga nad Avstrijci pri Tarnopolu
22. september–6. november	neuspešni antantni poskusi preboja pri Artiosu in Šampanji
7.–14. oktober	nemške sile in Bolgarija napadejo Srbijo, srbska vojska pa se novembra in decembra umakne čez Albanijo na Krf
1916	
21. februar–21. julij	neuspešna nemška ofenziva za zavzetje Verduna
31. maj–1. junij	pomorska bitka med Britanci in Nemci pri Skagerraku, ni odločitve
4. junij–16. december	tri ofenzive ruskega generala Brusilova v Galicijo in Bukovino
24. junij–26. november	pri bitki na Sommi neuspešni poskusi preboja Francozov in Britancev
29. avgust	vrhovno poveljstvo vojske v Nemčiji dobila Hindenburg in Ludendorff
11.–18. september	ofenziva antante na solunski fronti, Srbi pa na Kajmakčalanu prebijejo bolgarsko fronto in prodrejo do Bitole
12. december	mirovna deklaracija Nemčije, antanta pa jo odkloni
1917	
31. januar	Nemčija z noto napove ZDA od 1. februarja neomejeno podmorniško vojskovanje
8.–15. marec	februarska revolucija v Rusiji, car Nikolaj II. pa se 15. marca odpove prestolu
2. april–20. maj	poskus Britancev, da bi prebili fronto v pomladni bitki pri Arrasu, se konča brez uspeha

6. april–27. maj	francoski poskus preboja v dvojni bitki ob Asini in v Šampanji spodleti
28. april–20. maj	neuspešni poskusi preboja Britancev v Artiosu
27. maj–2. december	večkratne neuspešne britanske ofenzive v Flandriji
1. avgust	neuspešna mirovna nota papeža Benedikta XV.
24.–27. oktober	preboj Nemcev in Avstrijcev v 12. bitki ob Soči pri Kobaridu proti Italijanom
2. november	Balfourjeva deklaracija oziroma britanska obljuba, da ustvarijo Judom domovino v Palestini
7.–8. november	oktobrska revolucija v Rusiji
6. december	razglašena neodvisnost Finske
1918	
8. januar	razglasitev 14 točk ameriškega predsednika Wilsona
3. marec	mir v Brest-Litovsku med Rusijo in centralnimi silami: Rusija se odpove Litvi, Kursku, Latviji, Estoniji, Poljski, Finski in Ukrajini
21. marec–17. julij	na zahodu pet nemških ofenziv, ni odločilnega izida
18. julij–začetek septembra	protiofenziva antantnih čet pod Fochem in nemški umik na Siegfriedovo linijo
15.–18. september	srbska vojska na solunski fronti zlomi bolgarski odpor
29. september	Bolgarija podpiše premirje, antantne sile pa potisnejo Nemce po dolini Vardarja in Morave proti Beogradu
21. oktober	nemško-avstrijska narodna skupščina na Dunaju
28. oktober	razglasitev neodvisne republike Češkoslovaške v Pragi
29. oktober	južnoslovanski narodi zapustijo avstro-ogrsko državo: 1. decembra je razglašena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, od leta 1929 Kraljevina Jugoslavija
1. november	sestavljena samostojna madžarska vlada in 16. novembra razglašena madžarska republika
3. november	premirje med antanto in Avstro-Ogrsko
9. november	Scheidemann v Berlinu okliče nemško republiko
10. november	cesar Viljem II. odide na Nizozemsko
11. november	premirje med antanto in Nemčijo v Compiègne, cesar Karel I. Avstrijski pa se odpove prestolu
12. november	Nemško-avstrijska narodna skupščina razglasi Nemško Avstrijo za del nemške republike

1 VOJAŠKA ORGANIZIRANOST AVSTRO-OGRSKE IN BOJIŠČA SLOVENSКИH POLKOV

Vojaška organiziranost Avstro-Ogrske, s katero je ta vstopila v vojno, je izhajala iz reforme oboroženih sil v času oblikovanja dualizma leta 1886, dopolnjene z reformo od leta 1881 do 1883. Na čelu vojaške organiziranosti je bilo skupno vojno ministrstvo, za vsako polovico države pa še posebno ministrstvo za deželno obrambo, in sicer Landwehr za avstrijski ter Honved za ogrski del države. Posebna organizacijska oblika je bila pomožna oziroma črna vojska Landstrum. Generalštab skupne vojske je bil pristojen predvsem za operativne priprave na vojno. Na čelu tega je bil feldmaršal grof Franz Conrad von Hötzendorf, in to od leta 1906 do 1911 ter nato od leta 1912 do 1918, v vmesnem obdobju pa feldmaršal Blasius Seuma (Žeuma). Cesar oziroma kralj je svojo vlogo vrhovnega poveljnika uveljavljal prek vojaške pisarne. Zvezni parlament za zvezno vojsko in avstrijski ter ogrski za deželno obrambo so v miru odobraval finančna sredstva za vojsko in obrambo ter kontingente nabornikov (Slovenska novejša zgodovina, 2005).

Vojaška organizacija je v miru predvidevala 800.000 vojakov, država pa je bila v vojaškem pogledu organizacijsko razdeljena na 15 korpusnih območij, od leta 1909 pa na 16. Ta so bila razdeljena na 106 vojaških dopolnilnih okrajev, ki so ustrezali nabornim okolišem pehotnih polkov, trije pa so bili namenjeni popolnjenju vojne mornarice. Vse slovensko nacionalno ozemlje, razen transilivanskega Prekmurja, je po letu 1882 pripadlo notranjeavstrijskemu 3. korpusu s štabom v Gradcu. Zaradi teritorialnega nabornega sistema so bile nekatere enote v veliki meri ali večinsko slovenske, zato so jih v javnosti označevali kot slovenske polke. To so bili 17. ljubljanski, 87. celjski, 97. tržaški ter delno 7. celovski in 47. mariborski pehotni polk, 5. (goriški) dragonski polk, topniška divizion v Ajdovščini in Vipavi, 7. in 20. lovski bataljon, domobranska 26. in 27. strelska polka, pri čemer so zadnjega zaradi obrambe Posočja leta 1906 preimenovali v 2. gorski strelski polk. Leta 1887 so zaradi skrajšanja mobilizacijskega časa in narodno političnih razlogov sedeže nekaterih polkov razporedili zunaj nabornih območij. Tako je imela Avstro-Ogrska leta 1914 v kopenski vojski 106 polkov in 34 topniških polkov, v mornarici pa 414.000 vojakov ter 20.000 častnikov (Slovenska novejša zgodovina, 2005).

Vojaški načrt je bil zaradi več možnosti za vojno pripravljen v nekaj različicah. Predvideval je koncentracijo velikega dela oborožene sile v Galiciji in Bukovini (stopnja A: 28,5 pehotne divizije, 12 konjeniških divizij ter 21 pohodnih in črnovojniških brigad). Za Balkan je bila predvidena minimalna skupina Balkan, ki jo je sestavljalo osem pehotnih divizij in sedem črnovojniških brigad, za variantno uporabo pa so predvideli še sile stopnje B (12 pehotnih divizij, konjeniška divizija in šest brigad), ki bi jih skupaj z delom sil stopnje A uporabili proti Srbiji, če Rusija ne bi stopila v vojno, ob morebitni vojni z Rusijo pa bi jih 18. dan po začetku mobilizacije uporabili na vzhodnem bojišču. V državi so že 25. julija 1914 začeli delno, 31. julija pa splošno mobilizacijo, ki je zajela obveznike med 21. in 42. letom. Skupaj je bilo

vpoklicanih 2.846.000 vojakov, od katerih je do takrat le četrtnina služila vojaški rok (Slovenska novejša zgodovina, 2005).

Sarajevski atentat 28. junija, ultimat Srbiji 23. julija in delna mobilizacija 25. julija 1914 ter splošna mobilizacija 28. julija 1914 moških od 21 do 42 let, ki je tudi obveznike zajela v črnovojniško službo, so v javnosti povzročili ogorčenje in hkrati navdušenje ter pričakovanje hitrega konca vojne in slave, ki temu sledi. Jože Hemeršak, ki je odšel na bojišče s 26. domobranskim polkom, pozneje strelskim, je vzdušje ob začetku vojne opisal:

»Cesar Franc Jožef je izdal manifest narodom Avstro-Ogrske. Začetek vojnih operacij je pričakovati vsak čas. Dunajska vlada navdušuje narode z manifesti. Vsak dan lepijo po Ljubljani nove lepake, naperjene proti Srbiji. Ulice so vedno bolj polne, stalno se vršijo burne demonstracije, ljudstvo je popolnoma ponorelo. Izšel je ukaz, da se postavljajo straže na železniških progah. Vse državne ustanove, kot so železnica, pošta in banka, je prevzela vojaška oblast. Civilni promet na južni železnici je ustavljen. Neprenehoma prevažajo čete in vojni material. Vpoklicujejo rezerviste, takoj morajo odpotovati proti jugu. Čete v Bosni in Hercegovini so pripravljene. Ljudstvo je mislilo, da bo Avstrija kar pohodila Srbijo. Vsi smo pričakovali, da bo vojna kratkotrajna in majhna. A zmotili smo se. Izbruhnila je svetovna vojna. Hodili smo na glavno železniško postajo, od koder so odvažali razne maršbataljone na daljni jug. Vojaki so bili ovenčani s šopki, kakor da odhajajo na kakšno ohcet in ne v vojno. Ko smo nekoč pasli radovednost na železniški postaji, nepričakovano pripelje vlak Rdečega križa s prvimi ranjenci. Ko so ljudje to videli, so postali zamišljeni in ni bilo več prejšnje razposajenosti in navdušenja.« (Štepec, 2008, str. 24).

S slovenskega ozemlja je bilo vpoklicanih med 30.000 in 35.000 vojaških obveznikov, ki so se morali zbrati na sedežih dopolnilnih enot polkov. 3. korpus je bil razporejen na vojskovališče z Rusijo. Sestavljale so ga tri divizije s po tremi brigadami, tako da je bilo v njem skupaj približno 50.000 vojakov, od tega približno 60 odstotkov Slovencev. Večina enot je 12. avgusta 1914 odpotovala po železnici čez Madžarsko v Galicijo, kjer se je korpus zbral 20. avgusta 1914. Enote so takoj napotili na bojišče, saj se je 23. avgusta začela splošna ofenziva, da bi osvojili rusko ozemlje na Poljskem. Ob hkratnem napadu ruske vojske se je na 300 kilometrov širokem bojišču med Vislo in Dnjestrom vnela velika bitka. Slovenske enote so imele že v prvem velikem spopadu z nasprotnikom pri Majdan Gologorskem 26. avgusta velike izgube, saj je 17. pešpolk izgubil polovico moštva, in sicer več kot 2000 vojakov, v 87. pehotnem polku je bilo 350 mrtvih in 1050 ranjenih, 47. pehotni polk pa je izgubil 1287 mož, od tega jih je umrlo 168 (Slovenska novejša zgodovina, 2005).

Največje zanimanje domače javnosti so vzbujale novice s front, predvsem tistih, na katerih so se borile enote z večino vojakov iz »slovenskih« dežel. Vir informacij z bojišč so bila pisma vojakov domačim, članki v časopisih, informacije, ki so jih prinašali vojaki na dopustih oziroma ranjeni v oskrbi doma ali v bolnišnicah, ter govornice, ki so jih tako ali drugače širili po mestih in na podeželju.

Cenzura o novicah z bojišč je posegala tako v pisma borcev kot časopisne članke. V časopisih so prevladovali članki z optimistično in narodno vzpodbudno vsebino. Z velikim naslovom na prvi strani so v Straži zapisali »Pešpolk št. 87, 47 in 27 v bojih pri Lvovu« ter s podnaslovi »Bitka okoli Lvova traja še naprej. Graški armadni kor izborno rešil svojo nalogo. Naši stojijo trdno. Naše desno krilo napreduje. Avstrija se veseli Auffebergovih in Danklovih zmag«. Tako so udeleženci bitke pri Lvovu, ranjenci in avtomobilisti, pripovedovali, da se je vojska okrog Lvova že sedem dni borila »pod velikimi izgubami z veliko bojno sovražno premočjo. Naša armada ne brani samo svojih postojank, temveč tudi pogosto napada sovražnika. Posrečilo se je našim četam vreči sovražnika že večkrat nazaj. Naše čete preveva zmagovito, izborno razpoloženje. Z veseljem so zavzele svoje nove postojanke. Vojna uprava skrbi za dovolj velik dovoz streliva. Radi tega je zavest naše armade in zaupanje v lastno moč vedno na izredno visoki stopnji. Med našimi bojnimi vrstami vlada splošno mnenje, da bo sovražnik moral svoj vpad v Galicijo plačati z velikimi žrtvami. Kljub veliki premoči, s katero razpolaga sovražnik, se sovražno vpadanje vedno zmanjšuje. Velika borba traja naprej. Vsi znaki kažejo, da bo mogoče streti sovražno bojno silo in da čaka našo armado končni zmagoviti uspeh«. ¹

O bojih domačih polkov so zapisali: »Med polki, ki so se tako vrlo držali v bojih okoli Lvova, se nahaja tudi pešpolk št. 47. Rama ob rami je stal s pešpolkom št. 27 in 87 v središču tretjega, graškega, armadnega kora ter se dne 26. avgusta bojeval od ¾ 6 ure zjutraj, ko je začel naskakovati, pa do večera. Desetnik 47. pešpolka pripoveduje, da je prišel pešpolk na 300 korakov sovražniku blizu in prisilil rusko infanterijo, da se je umaknila iz zavarovanih mest. Nadalje pripovedujejo, da so Rusi posebno radi streljali na zdravniška postajališča. Od 8. lovskega bataljona je padlo veliko častnikov.« ²

Novice o velikih izgubah domačih polkov, ki so prihajale v domovino, so poskušali pomiriti s časopisnimi članki, ki so poskušali omiliti resnico. Poleg uradnih obvestil vojske, kot je ta, da je poveljnik III. armadnega zbora, general Colerus pl. Geldern, uradno naznanil vojaškemu poveljniku v Gradcu, generalnemu majorju Matanoviču, da je imel graški armadni zbor od 26. do 31. avgusta »v prvi kakor tudi pozneje v drugi bitki pri Lvovu trde boje s sovražno bojno silo. Kljub mogočnemu napadalnemu prodiranju ruske armade je naš armadni zbor svojo nalogo izborno rešil. Naše čete so se nepremagane in dobro razpoložene vrnile iz krvavih bojev. Vojni čini naših čet so občudovanja vredni in zaslužijo najvišjo pohvalo«. V nadaljevanju je uredništvo zapisalo, da je »to uradno naznanilo poveljujočega generala najboljši protidokaz proti raznim čudnim in neresničnim govoricam, ki se širijo o naših polkih. Te govornice, ki so se trosile po raznih nepoklicanih osebah in so se glasile tako, kot bi bila najboljša moč III. kora zlomljena, so popolnoma neosnovane. V prihodnje se bo proti raznašalcem takih neresničnih in razburljivih govoric postopalo z brezobzirno strogostjo«. ³

¹ Pešpolk št. 87, 47 in 27 v bojih pri Lvovu, *Straža*, 5. september 1914, str. 1 in 2.

² Pešpolk št. 47 pri Lvovu, *Straža*, 5. september 1914, str. 2.

³ Junaški 3. armadni kor v bojih pri Lvovu, *Straža*, 21. september 1914, str. 3.

Straža 7. septembra prinaša pogovor, ki ga je dan prej objavil Grazer Volksblatt, z nadporočnikom T., ki je bil težko ranjen v desno nogo in prepeljan na zdravljenje v Gradec. Na vprašanje o velikih izgubah slovenskih polkov je odgovoril, »da vojska ni zavarovalnica za življenje, si moramo pač sami predstavljati. Radi dogodkov na bojišču in radi ranjencev se nam ni treba vznemirjati. Posamezni oddelki so imeli res velike izgube, drugi pa zopet skoro nobenih. Glede števila izgub je odvisno od raznih okoliščin. Gotovo pa je, da so imeli Rusi v boju s 3. korom najmanj dvakrat toliko mrtvih kot mi. Ko smo naskočili ruske okope, smo našli tam mrličke po dva do tri drug na drugem. Naše prebivalstvo se prehitro razburja, poveča vsled svoje domišljije izgube in vidi takoj vse črno. Na bojišču se taki dogodki veliko mirneje presoajajo.«⁴

Na vse pogostejša vprašanja javnosti, kaj je s slovenskimi polki, oziroma kot odgovor na govornice, da je bil tretji armadni zbor, v katerem so bili tudi vsi domači slovenski polki, uničen, so javnosti, »da se vsako razburjenje prepreči«, kot pojasnilo posredovali pogovor Arbeiterwille z infanteristom belgijskega pešpolka, ki je na vprašanje o tem, da naj bi bil tretji zbor skoraj popolnoma uničen, dejal, da »je res, da je marsikoga zadelo, ampak o uničenju ne more biti nobenega govora«, in da je »ranjencev res zelo veliko, ampak mrtvih pa sila malo« ter da »kar je tudi zelo dobro, ruske krogle so tako majhne in ostre, da se rane prav kmalu ozdravijo, in pri tem pokazal neko kroglo, ki jo je našel, in na luknjo, ki mu jo je naredila na rokavu bluže. Bila je tako majhna, da jo je bilo s prostim očesom komaj videti«. Na koncu članka je še spodbudno sporočilo: »Torej glavo pokonci. Zaupanje in potrpljenje!«⁵

Kljub temu v mestu govornice o velikih izgubah na vzhodnem bojišču niso potihnile, še več, vzroki zanje so se pripisovali slovanski zaroti oziroma sodelovanju Slovencev z Rusi. Tako so v Straži zapisali, da se »poročila nam iz popolnoma zanesljivih virov, da se je v soboto in v nedeljo širila po mariborskih ulicah med nerazsodnimi ljudmi strašno zlobna vest, ki si jo je mogel izmisliti sam hudič, da Slovenci (die Windischen) niso hoteli streljati na Ruse. To je v nebo vpijoča, nezaslišana krivica, ki se godi našim vojakom. Mi pa smatramo za svojo sveto avstrijsko dolžnost, da ker so se govornice javno širile, tudi javno in odločno proti njim nastopimo ter branimo čast za domovino borečih se in umrlih slovenskih vojakov. Vsa poročila govorijo, da so se slovenski fantje v Galiciji držali kot junaki, borili kot levi in da se niso pred večkrat močnejšim sovražnikom umaknili niti za ped. Svojo kri so domoljubno darovali za domovino, a sedaj pridejo zlobni ljudje, da umažejo njihovo čisto, nad vse dvome vzvišeno čast. Kdor še bo slišal tako žaljivo in zlobno govornico, naj krivce takoj naznani državnemu pravdnictvu. Proti zlobi je potrebno nastopiti odločno.«⁶

Pisma »mariborskih znancev na bojišču« so bila bolj optimistična. Izmed pristašev Straže iz Maribora, ki so bili na bojišču, so se uredništvu oglasili »odvetnik dr. Josip

⁴ Štajerska domobranska polka št. 3 in 26 v boju, Straža, 7. september 1914, str. 2.

⁵ Kaj je s slovenskimi polki, Straža, 7. september 1914, str. 1.

⁶ Grozno zlobno obrekovanje, Straža, 7. september 1914, str. 4.

Leskovar, kateri poroča, da je še zdrav in v nekem dalmatinskem mestecu; dr. A. Juvan, koncipijent pri dr. Leskovarju, piše, da je še čil in zdrav ter se je udeležil že raznih bojev proti Črnogorcem v Hercegovini; tajnik F. Leskovar pa se nahaja na gališkem bojišču; istotako mesar in gostilničar Jožef Kirbiš, kateri poroča, da ga še ni zadela nobena sovražna krogla.«⁷

Kot motivacijo in priznanja za odločno ravnanje na bojiščih so objavljali sezname odlikovanih častnikov iz domačih polkov. Tako je cesar podelil vojaški zaslužni križec z vojnim okraskom nadporočniku Oskarju Gerzabeku iz 47. pešpolka, podpolkovniku grofu Bissingenu in Nippenburgu iz 5. dragonskega polka, stotnikoma Edvardu Breitenfeldu in Viljemu Reinischu iz 47. pešpolka. Posebno priznanje in pohvalo je cesar izrazil še nadporočniku Karolu Koprivi iz 47. pešpolka. Vsi so se »posebno hrabro vedli pred sovražnikom na bojišču v Galiciji.«⁸ Z zlato hrabrostno medaljo je bil odlikovan narednik Ivan Rotman, doma iz Št. Ilja v Slovenskih goricah. »Rotman je s svojim oddelkom na severnem bojišču prvi vdrl v sovražno postojanko in zažgal hišo, v kateri se je nahajal večji oddelek sovražnika. Celi dan je moral Rotman radi prehudega sovražnikovega ognja ostati v nekem jarku v neposredni bližini. Šele ko je nastopila noč, se je z ostankom svojega voda (6 mož) vrnil.«⁹ Domobransko ministrstvo je z dekretom izreklo pohvalno priznanje za izvrstno službovanje stotniku 26. domobranskega pešpolka Rudolfu Maistru v Mariboru.¹⁰

Straža je 16. oktobra 1914 prvič objavila sezname ranjenih in padlih na bojiščih, in to za pešpolk št. 47, dragonski polk št. 5 in lovski bataljon št. 9 z opombo, da uredništvo »ne prevzame nobene odgovornosti za resničnost izkazov o padlih in ranjenih. Mi smo te podatke posneli po različnih virih, ki pa mnogokrat niso popolnoma zanesljivi. Posebno glede imen se pride v teh izkazih mnogokrat na sled velikim pogreškam. Da zmoremo naše izkaze o padlih, ranjenih in ujetih izpopolniti, prosimo, da se nam poroča, če ima kdo kake zasebne podatke.«¹¹

V naslednjih mesecih so bili sezname ranjenih, padlih in ujetih vse daljši, v opombi uredništva pa je bilo dodano, da »kdor želi imeti natančna obvestila o padlih in ranjenih, naj si naroči uradne izkaze v tiskarni sv. Cirila v Mariboru, Koroška cesta št. 5.«¹²

Za posamezne vojake častnike so bile objavljene posebne osmrtnice. Tako je Terezija Ornik, posestnica v Jerenini, »javljala z boleznim srcem, da so bili prepeljani telesni ostanki njenega dne 12. junija 1915 na severnem bojišču za cesarja in domovino padlega, iskreno ljubljene, nepozabnega sina gospoda Ferdinanda Ornik, c. in kr.

⁷ *Naši mariborski znanci na bojišču, Straža, 3. oktober 1914, str. 2.*

⁸ *Odlikovani častniki naših domačih polkov, Straža, 30. oktober 1914, str. 5.*

⁹ *Odlikovanja pri 47. pešpolku, Straža, 12. februar 1915, str. 5.*

¹⁰ *Priznanje, Straža, 6. april 1917, 4.*

¹¹ *Ranjenci in padli, Straža, 16. oktober 1914, 5 in 6.*

¹² *Ranjenci, padli in ujeti, Straža, 29. januar 1915, 6 in 7.*

stotnika pešpolka št. 47, imejitelja več odlikovanj. Padel je na čelu svojih junaških čet gori imenovanega dne v starosti 32 let kot zadnji vseh mojih dragih. Njegovo truplo je bilo iz začasnega groba v Potoczyski v Vzhodni Galiciji izkopano in prepeljano v domačijo, da se izroči domači zemlji. Blagoslovljenje v Mariboru se vrši v soboto dne 15. decembra 1917 ob ½ 9 uri prepoldne v mrtvašnici mestnega pokopališča, nakar se bodo telesni ostanki prepeljali v Jerenino in položili v družinski grob na tamošnjem mirodvoru istega dne ob 11 uri prepoldne. Svete maše – zadušnice se bodo brale v dekanijski cerkvi v Jerenini«. ¹³

Preboj soške fronte je v vseh pogledih spremenil mnenje o poteku vojne. V časopisih se je ponovno pojavil optimizem, kot je vse prevzemal ob začetku vojne in ki je zaradi njenih posledic z leti ponehal. Ob začetku vojne so oblasti v časopisih poskušale relativizirati velike izgube, tako da so na vse pogostejša vprašanja javnosti, kaj je s slovenskimi polki, oziroma kot odgovor na govornice, da je bil tretji armadni zbor, v katerem so bili tudi vsi domači slovenski polki, pri Lvovu uničen, da se vsako razburjenje prepreči, kot pojasnilo posredovali že omenjeni pogovor Arbeiterwille z infanteristom belgijskega pešpolka. Avstrijsko uradno poročilo za 26. oktober 1917 je prineslo optimistično sporočilo, da so »avstrijske in nemške čete, ki so nastopile ob srednji Soči, krepko prodirajoč prekoračile črto Kobarid–Avče. Premikanje čet pospešuje od včeraj lepo vreme. Odpor Italijanov smo zrušili tudi na Banjški planoti do gore Sv. Gabrijela. Sovražnik se pripravlja, da popusti vse ozemlje, katero si je v enajsti soški bitki odkupil z življenjem veliko tisočev. Na Kraški planoti, kjer se položaj ni izpremenil, so se tu in tam razvili živahni boji. Naval zaveznikov je v dveh dneh borbe omajal sovražne črte na širini 50 kilometrov. Med Italijani, ki se umikajo, vlada na več mestih največja zmeda. Veliko čet, ki smo jih popolnoma odrezali, je moralo na prostem polju položiti orožje«. ¹⁴

Preboj pri Kobaridu je poleg opevanja vojaških zmag in povzdigovanja uspehov ter junaštev avstrijske in nemške vojske pripomogel tudi k njegovemu izkoriščanju za dvig morale in patriotizma med slovenskim prebivalstvom ter k vlivanju zaupanja v monarhijo, katere vstop in bojevanje v vojni sta bila pravična stvar. Kot je bilo zapisano v analizi posledic te vojaške zmage, »posebno mi Slovenci se moramo veseliti zmag avstrijskega in nemškega orožja. Saj se tako vsakdan bolj združuje po italijanskem zavratnem napadu razkosana slovenska domovina ... Malodušnosti ni več v slovenskih srcih – te dni se je zopet izkazalo, da je pravica, ki je na strani Avstrije, le more zmagati ... Naša domovina ne bo razdeljena – vse drugo, kar je za razvoj našega naroda potrebno, bomo z božjo pomočjo in računajoč na pravičnost države, ki se sama mora braniti v imenu pravice, dosegli«. ¹⁵

¹³ Osmrtnica, Straža, 14. december 1917, 7.

¹⁴ Avstrijsko uradno poročilo, Slovenec, 27. oktober 1917, str. 1.

¹⁵ Naši na italijanskih tleh, Slovenec, 27. oktober 1917, str. 1.

2 BOJI ZA SEVERNO MEJO NA ŠTAJERSKEM

Dan svoje slovesne razglasitve je Država SHS na slovenskem ozemlju dočkala brez svojih oboroženih sil. Odpoved pokorščine cesarju, ki jo je skupina slovenskih častnikov izrazila ob razglasitvi države v Ljubljani, je imela sicer velik simbolni, toda majhen praktični pomen. Načrti, še manj pa ukrepi slovenskih političnih sil, ki so vodile osamosvojitve slovenskega naroda, glede nacionalne osamosvojitve na vojaškem področju niso bili natančno pripravljene, saj so jih omejevale razmere, v katerih je nastajala država. Prebivalci in območje nove države so bili do dneva osamosvojitve 29. oktobra v okviru Avstro-Ogrske, ki je izvajala povsem neodvisno oblast. Lastne oborožene sile se zaradi upanja v načelo proste nacionalne samoodločbe, ki ga je razglasil ameriški predsednik Wilson, niti niso zdele tako pomembne. Poleg tega je bilo osamosvajanje južnih Slovanov pod delnim vplivom protivojne propagande, ki jo je slovenska politika vodila od leta 1917, učinkovala pa je skupaj s splošno naveličanostjo vojakov v petem letu vojne. Vojaške enote, v katerih je bila večina vojakov Slovencev, slovenski polki, na katere je računalo tudi osamosvojitveno gibanje, so bili na frontah ali zunaj slovenskega ozemlja. Zahteve nacionalnih predstavništev, da avstrijska vlada nacionalne polke odpokliče s front, je ta vztrajno zavračala in šele 31. oktobra dovolila, da se častniki na svojo željo lahko podredijo narodnim svetom. Najbolj daljnosežno in tudi najpomembnejše je bilo delovanje slovenskih častnikov v nacionalno mešanem Mariboru (Krizman, 1977).

Slovenci na Štajerskem so svoj Narodni svet za Štajersko dobili na ustanovnem občnem zboru v mariborskem Narodnem domu 26. septembra 1918. Udeležilo se ga je devet zastopnikov katoliške Slovenske kmečke zveze in šest zastopnikov Jugoslovanske demokratske stranke. »Na občnem zboru, ki ga je odprl predsednik narodnega sveta v Zagrebu, mariborski domačin dr. Anton Korošec, je oblikoval naslednja stališča:

1. ustanoviti je treba pododsek, ki naj jasno določi narodno mejo z nemškim Štajerskim in Ogrsko;
2. na Spodnjem Štajerskem je treba ustanoviti narodne straže;
3. poseben odsek naj skrbi za financiranje dejavnosti narodnega sveta;
4. sestaviti je treba kataster slovenske in tuje posesti ter reševati gospodarska vprašanja;
5. organizacija narodnega sveta naj se razširi po vseh krajih;
6. pododsek naj se obrne na slovenske socialne demokrate in jih povabi k sodelovanju,
7. pododsek naj pomaga reševati vprašanje glede oskrbe v industrijskih in revnih slovenskih krajih«. (Hartman, 2006, str. 33).

28. septembra 1918 je bila prva seja Narodnega sveta za Štajersko, na njej pa so oblikovali njegov odbor. Tako so postali predsednik dr. Karel Verstovšek, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec, podpredsednik dr. Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski klasični

gimnaziji, blagajnik dr. Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja ter tajnik zgodovinskega društva in njegov knjižničar. Položaj v Mariboru se je konec oktobra in v začetku novembra 1918 zelo zapletel, saj sta hoteli imeti oblast nad njim in Spodnjim Štajerskim novi državi Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Nemška Avstrija. Narodni svet za Štajersko je bil ob narodni vladi za Slovenijo sicer še zmeraj politično zastopstvo z nekaterimi izvršilnimi pooblastili, vendar so bila ta sporna oziroma bi jih bilo treba prenesti na druga izvršilna telesa. V Mariboru so ostali vsi civilni organi, izvoljeni in imenovani še v monarhiji, med njimi mestni občinski svet, okrajni svet in sodišča ter orožništvo in policija, ki sta bila trdno v nemških rokah. Posebno pomembno in odločilno je bilo vprašanje vojaške oblasti ter pripadnosti vojaških formacij v Mariboru in Spodnji Štajerski. Ukrepi nadrejenih poveljstev so bili pogosto v nasprotju, položaj pa je oteževalo vojaštvo na poti domov (Hartman, 2006).

Narodni svet za Štajersko je poskušal 29. in 30. oktobra nastopati v imenu nove države proti nemško opredeljenemu občinskemu svetu Maribora, nemškemu Narodnemu svetu za Spodnjo Štajersko ter avstrijskim oblastem. Poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru major Rudolf Maister, ki se je udeleževal sej Narodnega sveta za Štajersko, se je zavzemal za odločnejšo politiko do nemštva. 1. novembra se je na sestanku poveljnikov in višjih častnikov, ki ga je sklical štacijski¹⁶ poveljnik polkovnik Anton Holik, za katerega je bilo samoumevno, da mesto pripada Nemški Avstriji, razglasil za vojaškega poveljnika Države SHS v mestu ter z osebnim pozivom v vojašnici 26. strelskega polka na svojo stran pridobil prvo vojaško enoto ter nato sestavil še vojaški enoti s skupaj približno 160 vojaki ter z njimi zasedel večino vojašnic ter posamezne strateške točke v mestu. Dopoldne istega dne se je Narodni svet za Štajersko odzval na njegovo zahtevo po podelitvi poveljniškega položaja in generalskega čina ter si tako pridobil tudi politično podporo (Ude, 1977).

3. novembra 1918 ob 11. uri je nemški del 47. pešpolka, in sicer 17 častnikov ter 390 vojakov in podčastnikov, defilirал pred generalom Rudolfom Maistrom in odkorakal iz Maribora čez Špilj v Lipnico. Odhod je ukazal Maister, verjetno pa je bil tudi posledica novice, podtaknjene avstrijskim časnikom, da so v Ljubljano prispеле angleške čete, ki so na poti proti Mariboru. Tako se je Maistrov vojaški položaj sicer izboljšal, vendar je imel na začetku le malo svojega vojaštva, nekaj sto vojakov, ki so se mu pridružili ob prevzemu vojaške oblasti v mestu. Za službo v svojih enotah je ognjevitо vabil slovenske častnike in vojake, ki so se vračali domov skozi Maribor. Tako je 4. novembra na mariborski železniški postaji pregovoril 100 mož slovenskega 2. gorskega strelskega polka (v katerem je Maister do premestitve v Przemysl služil kot častnik), ki so se vračali v Ljubljano iz štajerskega Ennsa, 5. novembra pa 150 srbskih vojakov, nekdanjih avstro-ogrskih vojnih ujetnikov, ki so se v večji skupini vračali domov v Srbijo. Kot vojaki antante so po Maistrovih ukazih opravili marsikatero pomembno nalogo, vendar so vzbujali med nemškim prebivalstvom tudi odpor. Nemški železničarji so zaradi njih celo stavkali, vendar to ni zadoščalo. Maister je ugotovil, da bo lahko uspešno izpopolnil

¹⁶ Štacija: avstro-ogrsko krajevno oziroma mestno poveljstvo.

slovensko vojsko na svojem območju, ki je bilo 1. novembra 1918 poimenovano SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer, le z razglasitvijo mobilizacije. Sicer je bil njegov poziv za mobilizacijo izdan po predhodnem ne posebno obvezujočem, toda zelo odločnem ukazu, s katerim je usklajeval svojo vojaško oblast. Maistrov mobilizacijski ukaz je bil sestavljen v ostrem vojaškem jeziku, vendar je bil kljub protestom nemškoavstrijske vlade in mariborskega mestnega sveta uspešen, tako da se je lahko lotil dopolnjevanja organizacijske strukture svojih enot. Ta je temeljila na sklepu Narodnega sveta SHS v Zagrebu 31. oktobra 1918 o ustanovitvi II. vojaškega okrožja v Ljubljani in slovenske vojske. Odredil je organizacijo narodne, slovenske armade po dotedanjem avstro-ogrskem ozemeljskem načelu. Od 18. novembra 1918 je potekalo organiziranje slovenske vojske in k vojaškemu poveljstvu za Spodnji Štajer, ki mu je poveljeval Maister, so spadali:

1. Mariborski pešpolk, ustanovljen 21. novembra 1918, je bil prej 26. strelski polk. Za poveljnika je bil imenovan podpolkovnik Avgust Škrabar. Polk je imel tri bataljone in dopolnilni bataljon. V njem je bilo približno 1900 mož in 60 častnikov. Oboroženi so bili z 39 težkimi strojnici, 42 lahкими strojnici in 1038 ročnimi granatami.
2. Celjski pešpolk, ustanovljen v drugi polovici novembra 1918, je štel 1005 mož in 65 častnikov.
3. Tržaški bataljon, nastal sredi novembra 1918, so sestavljali vojaki in častniki nekdanjega tržaškega 97. polka in drugi primorski prostovoljci. Ob koncu novembra je štel 535 mož in 38 častnikov.
4. Topniško poveljstvo Maribor je imelo konec novembra 1918 295 mož, 20 častnikov in 12 topov.
5. Mariborski dragonski polk je bil ustanovljen že 1. novembra 1918. Takrat mu je poveljeval rezervni poročnik Dragotin Lončarič. Dragonci, konjeniki, so patroljirali po mestu in stražili.
6. Letalska stotnija Maribor se je oblikovala v začetku novembra 1918. Posegla je v boje na Koroškem in opravljala opazovalne polete nad Prekmurjem.¹⁷

Pod Maistrovo poveljstvo so spadali še štab vojaškega poveljstva za Spodnjo Štajersko, mariborsko mestno poveljstvo, orožarna, intendatura, proviantura, vojaški bolnišnici, obveščevalna služba, cenzura, vojaška godba in mariborska vojaška realka, na kateri so se pripravljali bodoči častniki in je pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča postala prva slovenska vojaška šola. Podobno kot je za Slovence hotel s svojimi vojaki Maister, je želel ob propadu monarhije z ustanovitvijo nemške Schutzwehr mariborski mestni svet za Nemce. Številčno stanje nemške garde se je večalo, tako da je 23. novembra 1918 štela že 1500 mož in 100 oficirjev. Vse bolj je ogrožala pridobitve slovenske vojske, zato je bilo le še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do spopada oziroma kdo bo prvi naredil odločujočo potezo. Ponovno jo je Maister. Veliko mobiliziranih vojakov, oblikovanje vojaških enot, njihova dobra razmestitev po mestu in okolici, natančno pripravljen načrt

¹⁷ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Prevratni dogodki na Štajerskem 2037, Poziv za mobilizacijo.

ter tudi pogojno soglasje Narodne vlade SHS so bili dobra predpriprava za akcijo razorožitve Schutzwehra, ki se je začela 23. novembra 1918 ob 4. uri. Izvedena je bila v 47 minutah, točno po načrtu in brez večjih incidentov. Razorožitev Schutzwehra je bila tako druga velika zmaga Maistra nad Nemci v boju za Maribor. Kmalu po tem je razpustil nemški magistrat in mestni občinski svet ter določil komisarja mesta, ki je 2. januarja 1919 prevzel župansko oblast. Prav tako so Slovenci prevzeli mestno policijo, sodstvo, šolstvo in upravo. Slovenske vojaške enote so na ukaz generala Maistra začele zasedati ozemlje ob narodnostni meji (Hartman, 2006).

Narodna vlada SHS je 22. novembra 1918 izdala sklep številka 151 o začasnih ureditvah poveljstev pri II. vojnem okrožju, ki ga je SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru dobilo 26. novembra 1918. V njem je določeno, da generalmajor Maister poveljuje kot poveljnik »Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru« vsem četam v tem prostoru, in to od ogrsko-hrvaško-štajerske meje do vključno črte po generalni karti Aich, Bleiburg, Δ1637 Travnik in na jugu do južne meje okrajnih glavarstev Ptuj, Maribor ter Slovenj Gradec. Na tem območju so mu bili podrejeni vsa poveljstva, enote, vojaške bolnišnice, oskrbovališča in zavodi. Pešpolk številka 47 so združili s strelskim polkom številka 26. Oddelek gorskega strelskega polka številka 2 je moral Maister do 1. decembra napotiti v Ljubljano, oddelke pešpolka številka 87 pa v Celje, vendar šele, ko je imel dovolj svojih enot. »Sčasoma« so morali vzpostaviti delovanje dragonskega polka številka 5, vsi nekdanji topničarji 26. strelskega polka in 47. pešpolka pa so se morali zglasiti pri topničarskem poveljstvu v Mariboru. Maistrov dotedanji štab je tudi po novem deloval v isti sestavi kot pred tem, s tem da se mu je v štab dodelil generalštabni stotnik Jernej Ankerst. Poveljniki polkov so morali, »v kolikor jim to dopušča število moštva«, oblikovati enega ali več bataljonov s tremi stotnijami s »po 4 častniki in cca 100 mož« in stotnijo »težkih strojnih pušk« ter, če je bilo to mogoče, pri vsaki stotniji še četrti vod z oborožitvijo »lahkih strojnih pušk«.¹⁸

Tako so bile ob koncu vojne v Mariboru pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem po nacionalni strukturi in liniji poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela tako kot druge državne ustanove Države SHS izgubljati v vojski in upravi nove države.

Nemškoavstrijski prebivalci propadle države se niso kar tako sprijaznili z Maistrovimi ukrepi. Vrhunec odpora priključitvi Maribora novi jugoslovanski državi je ob številnih člankih v časopisih, ob provizoričnem plebiscitu za priključitev Maribora in okolice nemškoavstrijski državi ter po incidentih na mejnih območjih in v mestih dosegel 27. januarja 1919 ob drugem obisku opazovalca Združenih držav Amerike podpolkovnika Shermana Milesa z velikimi demonstracijami po mariborskih ulicah, kjer so dosegle vrhunec s streljanjem in mrtvimi na Glavnem trgu pred mestnim magistratom. Maister je naslednji dan izdal ukaz o preprečevanju kaljenja miru v

¹⁸ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, 4/200.

mestu, poverjenik Narodne vlade za prosveto Verstovšek pa je 29. januarja razpustil mariborsko gimnazijo, realko in učiteljsiše, saj so se njihovi gojenci v veliki večini udeležili demonstracij, profesorji pa so bili odpušeni.¹⁹

Po razorožitvi nemške garde je Maister vojaško zasedel ozemlje od Špilja do Radgone kot etnično mejo med slovenskim in nemškim narodom ter tako zarisal severno mejo nove države, pozneje potrjeno tudi na mirovni konferenci. Med zasedbo je prišlo do manjših spopadov v Špilju in Cmureku, do resnega spopada pa med 4. in 6. februarjem 1919 v Radgoni. Tam se je slovenska posadka pod poveljstvom stotnika Zeilhoferja najprej čez Muro umaknila v Gornjo Radgono, kjer je odbila nadaljnje avstrijske napade. Na obeh straneh je sodelovalo več kot 1500 v vojni preizkušenih mož.²⁰

Sklep Avstro-Ogrska se je na vojno skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo pripravljala dvajset let, vendar vojna ni potekala po teh načrtih. »Slovenski« polki so najprej krvaveli na frontah v Galiciji. Leta 1915 se je fronta odprla na slovenskem nacionalnem ozemlju ob Soči in posegla tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Vojaki, ki so odhajali na fronto, so si okrasili vlake s cveticami in venci. Kot so zapisali v Straži, so »kaj radi imeli na vozovih slike presvitlega cesarja, za katerega so z navdušenjem šli na bojišče«. Stiki z domačimi na fronti so se vzpostavljali predvsem po pošti. V ta namen so med vojno za vojake, ki so bili na bojiščih, ustanovili posebno vojno pošto in predpisali, kako bo tovrstni poštni promet potekal. S širitvijo vojaških spopadov je vse več vojakov padlo v nasprotnikovo ujetništvo, tako da je bilo vedno več vprašanj in pritožb prebivalstva glede neugodnega položaja vojnih ujetnikov v Rusiji. Poleg zbiranja posameznih praktičnih potrebščin za vojake na fronti in kupovanja vojnih obveznic oziroma posojil so nekateri premožni meščani namenjali posameznim vojaškim enotam tudi denar. Za domačo javnost so bile najpomembnejše novice s front, predvsem tistih, na katerih so se bojevale enote. Vir informacij z bojišč so bila pisma vojakov domačim, članki v časopisih, informacije, ki so jih prinašali vojaki z bojišč, ki so bili na dopustih ali ranjeni v oskrbi doma ali v bolnišnicah, ter govorice, ki so jih tako ali drugače širili po mestu. Po mobilizaciji ob začetku vojne se je mobiliziranje za vojsko sposobnih moških v mestu nadaljevalo ves čas vojne. Vojno ministrstvo je omogočilo, da so lahko mladeniči, rojeni od leta 1892 do 1895, ki so bili vpoklicani kot črnovojniki, predčasno opravili dopolnilni izpit za enoletne prostovoljce. Vojaške oblasti so preverjale tudi tiste, ki so bili vojaške službe oproščeni. Tako so morali uslužbenci zasebnih podjetij in posamezni zasebniki, ki so bili vodilni ali drugače pomembni funkcionarji, dokazovati nadaljnjo zdravstveno ter drugo upravičenost za odsotnost s fronte. V vojašnicah in na vadiščih v mestu so potekala urjenja ter usposabljanja enot, ki so bile namenjene na fronto oziroma so se z njih vračale. V notranjosti so bili tudi vojaki, ki so prihajali s fronte. Odločilni ukrepi generala Maistra in njegovih

¹⁹ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 3/98.

²⁰ PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, škatla 1/22, Franjo Cvirn, Zgodovina prevrata na Štajerskem 1918/19, str. 20 in 29.

borcev so ob koncu vojne ter takoj po njej zagotovili, da so bile ob koncu vojne pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem po narodnostni strukturi in liniji poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela tako kot druge državne ustanove Države SHS izgubljati v vojski in upravi nove države.

Literatura

1. *Hartman, Bruno, 2006. Rudolf Maister. Ljubljana: DZS.*
2. *Krizman, Bogdan, 1977. Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države. Zagreb: Školska knjiga.*
3. *Mazower, Mark, 2002. Temna celina: dvajseto stoletje v Evropi. Ljubljana: Mladinska knjiga.*
4. *Pokrajinski arhiv Maribor, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, 2037.*
5. *Slovenec, letniki 1914–1918.*
6. *Slovenska novejša zgodovina, 2005. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.*
7. *Straža, letniki 1914–1918.*
8. *Svetovna zgodovina, 1976. Ljubljana: Cankarjeva založba.*
9. *Štepec, Marko, 2008. Vojne fotografije 1914–1918. Ljubljana: Defensor.*
10. *Ude, Lojze, 1977. Boj za severno slovensko mejo: 1918–1919. Maribor: Slovenska matica.*